

УДК 94(477.83)«1941/44»

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,
orcid.org/0000-0002-4969-052X
доктор історичних наук,
в.о. завідувача кафедри історії України
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)
vilnickiy@gmail.com

ПРОТИСТОЯННЯ СБ ОУН І МДБ: СПРОБА ВВЕСТИ У СЕРЕДОВИЩЕ ПІДПІЛЛЯ АГЕНТА ЯКОВА КОЗЛОВА-«ЯРОВИЙ», «БОГДАН БОГУН»¹

У статті на прикладі протоколу допиту Якова Козлова розкриваються особливості протистояння Служби безпеки ОУН і МДБ. З'ясовано, що боротьби цих двох структур відбувалася у різних площинах. Наймасштабніше це проявилось у взаємних спробах ввести до лав супротивника власну агентуру. Окремі такі спеціальні операції стали вершиною мистецтва та зразками, на яких готувалися майбутні кадри. Водночас ще більше зустрічається прикладів провальних операцій. На одному із таких хочемо зупинитися окремо.

Ключові слова: СБ ОУН, МДБ, Яків Козлов, агентура.

Літ. 15.

Vasyl ILNYTSKYI,
PhD hab. (History), Associate Professor, Head of the Ukraine's History Department of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) vilnickiy@gmail.com

THE OPPOSITION OF OUN'S SECURITY SERVICE AND THE MINISTRY OF STATE SECURITY: AN ATTEMPT TO ENTER AGENT YAKIV KOZLOV ALIAS «YAROVYI», «BOHDAN BOHUN», INTO THE UNDERGROUND'S MILIEU

In the article at the example of the report of Yakiv Kozlov's interrogation the opposition of the security service of OUN and Soviet Ministry of State Security Service is revealed. It has been found out that the struggle of these two structures took place in different planes. On the largest scale the opposition manifested itself in mutual attempts to introduce their agents into the milieus of their opponent. Separate such special operations became masterpieces and samples on which bases the future cadres were prepared. At the same time, still much more of such cases resulted in failure. The article's intention is to dwell upon one of such cases in detail.

Key words: Security Service, OUN, Ministry of State Security, Yakiv Kozlov, agents.

Ref. 15.

Васи́лий ИЛЬНИЦКИЙ,
доктор исторических наук, доцент
и.о. заведующего кафедры истории Украины
Дрогобычского государственного педагогического
университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобич)
vilnickiy@gmail.com

ПРОТИВОСТОЯНИЕ СБ ОУН И МГБ: ПОПЫТКА ВВЕСТИ В СРЕДУ ПОДПОЛья АГЕНТА ЯКОВА КОЗЛОВА-«ЯРОВОЙ», «БОГДАН БОГУН»

В статье на примере протокола допроса Якова Козлова раскрываются особенности противостояния Службы безопасности ОУН и МГБ. Выяснено, что борьба этих двух структур происходила в разных плоскостях. Наиболее масштабно это проявилось во взаимных попытках внедрить ряды противника соб-

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом договір Ф77/80-2017 від 31.08.2017 р.

стенню агентуру. Отдельные такие специальные операции стали вершиной искусства и образцами, на которых готовились будущие кадры. В то же время еще больше встречается примеров провальных операций. На одном из таких хотим остановиться отдельно.

Ключевые слова: СБ ОУН, МГБ, Яков Козлов, агентура.

Лит. 15.

Постановка проблеми. Служба безпеки ОУН у роки протистояння з окупаційними режимами виконувала особливо важливі завдання. Питання її діяльності залишається одним з найцікавіших та водночас найтаємничіших. Адже як сама СБ, так і її діяльність завжди були огорнуті таємницею з огляду на необхідність якнайглибшої конспірації. Роль референтури СБ ОУН у національно-визвольній боротьбі надзвичайно велика. З початком другої більшовицької окупації західноукраїнських земель карально-репресивний апарат розгорнув масштабну боротьбу проти українського визвольного руху, використовуючи не лише військові чи військово-чекістські операції, але й широку мережу агентури, провокаційно-компрометаційні заходи, цілу систему спеціальних засобів, у тому числі й діяльність сумнозвісних спецгруп. Можна без перебільшення сказати, що референтури СБ забезпечували життєдіяльність організації. До її обов'язків входило займатися слідством і судом, проводити розшуки й арешти, здійснювати бойові й каральні функції та вести розвідувальну і контррозвідувальну роботу [4, 271]. Окрім основних напрямів діяльності, на СБ покладалися функції зліквідованої господарчої референтури.

Аналіз досліджень. Однією з перших публікацій, присвячених діяльності Служби безпеки, була праця С. Мудрика-Мечника [12]. Питання кадрового складу структур СБ 1940 – 1950-х рр., зокрема крайового та окружних проводів Карпатського краю, вперше широко розглянуто у дослідженні Петра Содоля [15; 16]. Із відновленням незалежності України дослідники отримали змогу працювати з раніше недоступними архівними фондами, в результаті чого світ побачили наукові студії з історії спеціальних служб В. Єфименка, О. Лисенка та І. Патриляка, А. Русначенка, Д. Веденєєва і Г. Биструхіна, Я. Антоноука [1; 2; 8; 9; 10; 11; 14]. В останні роки з'явилася ціла низка публікацій, в яких розглядається життя і діяльність окремих керівників та працівників рефертур СБ крайового та окружних проводів. Проте залишається величезна кількість досі невідомих аспектів функціонування СБ ОУН. Саме тому **метою публікації** є розкриття одного з аспектів протистояння СБ ОУН із МДБ.

Виклад основного матеріалу. Протистояння СБ ОУН і МДБ відбувалося у різних площинах. Наймасштабніше це проявилось у взаємних спробах ввести до лав супротивника власну агентуру. Виявлені документи дають підставу стверджувати, що окремі такі спеціальні операції стали вершиною мистецтва та зразками, на яких готувалися майбутні кадри. Водночас ще більше зустрічається прикладів провальних операцій. На одному із таких хочемо зупинитися окремо.

У першій половині 1947 р. радянські силові органи спробували провести агентурну комбінацію із введення до середовища підпілля свого агента, який повинен був фізично вбити або допомогти підвести під оперативний удар вище керівництво Буковинського окружного проводу ОУН. Щоправда, кандидатуру для виконання такого завдання обрали невдалу. Фактично роботу «агента-бойовика» мав виконати досвідчений (заслужений) працівник репресивно-каральних органів, який сам налагоджував агентурні мережі, очолював диверсійні групи («Тур», відтак «Факел») у роки німецько-радянської війни. Однак не володів необхідними якостями для виконання цього завдання. При цьому колишні бійці його диверсійного загону, власне, як і агенти, могли проживати на території Чернівецької області.

Про Якова Олексійовича Козлова збереглося загалом небагато інформації. Доступ до особової справи Я. Козлова отримати не вдалося. Водночас у опублікованому нами протоколі допиту СБ ОУН (12 липня 1947 р.) подається його доволі детальна біографія, яка перегукується з документами силових органів. Навіть більше – силовики визнали, що Я. Козлов на допиті назвав достовірну інформацію, з якої випливають цікаві біографічні дані та факти про значний «оперативний доробок». Народився 1912 р. у с. Вищетарасівка Томаківського р-ну Дніпропетровської області. За національністю українець, невіруючий, освіта середня, одружений. В органах ВНК-ОДПУ-НКВС із 1932 р. Отримав звання старшого лейтенанта військ МДБ, а також нагороду «Почесний

працівник ВЧК-ОДПУ (XV)» (наказ НКВС СРСР від 31.10.1938). Ще під час навчання в електротехнічному технікумі працював секретарем первинної комсомольської організації. Однак технікум закінчити йому так і не довелося – ЦК ЛКСМУ мобілізував його до органів НКВС. Відтак працював у закордонному відділі Київського обласного УНКВС, наглядав за польськими дипломатичними представництвами (? – 1934). Після ліквідації усіх закордонних відділів при обласних управліннях НКВС був переведений у закордонний відділ НКВС УРСР, працював у польському відділенні (1934 – 1936). У 1936 – 1937 рр. займався підготовкою агентури у групі «ІНО» 24 прикордонного відділу, яку відправляли у Румунію. Крім роботи із агентурою, займався формуванням таємних складів із озброєнням (схеми розташування відправляли у республіканське управління), підбирав надійних осіб, які на випадок війни мали залишатися у тилу і створювати партизанські відділи. Таких осіб навіть звільняли від мобілізації у Червону армію.

У 1937 – 1938 рр. працював на радянсько-польському кордоні, де займався винятково підготовкою агентури. У квітні 1938 р. у цьому відділі розпочалися арешти, які були пов'язані з політичним процесом М. Тухачевського та колишнього начальника НКВС – Всеволода Балицького [3, 26; 6, 184]. Із відділу Я. Козлова 7 січня 1939 р. були заарештовані начальник відділу Ісак Шапіро, його заступник Сергій Карін та за невеликими винятками майже увесь персонал. Усіх звинувачували у підготовці антирадянського заклоту (у зв'язках із таємними складами зброї, шпіонажі тощо). 20 липня 1939 р. військовий трибунал військ НКВС Київського округу засудив головних обвинувачених із закордонного республіканського відділу НКВС до розстрілу, окремих, серед них і С. Карін та Я. Козлов отримали 10 років позбавлення волі.

Відтак Я. Козлов перебував у Байкало-Амурському виправно-трудовому таборі НКВС (м. Свободний Амурської області), звідти був переведений до Буреїнського залізничного виправно-трудового табору НКВС, де працював на центральному авторемонтному заводі (? – 06.1941). У липні 1941 р. його викликали до Москви працювати старшим техніком на заводі «Компресор» [3, 26; 6, 184зв]. У березні 1942 р. скерований у 4 відділ Московського НКВС, де проходив спеціальну підготовку, для десантування у німецький тил (як спеціаліст по агентурній роботі) та проведення там військової, економічної розвідки. Більш відомий під псевдонімами «полковник Богун», «Богдан Богун», «Богун Богдан Петрович». У червні 1942 р. разом із радисткою десантувався у лісах біля м. Овруч Житомирської області на базу підполковника Соколова і майора Карасьова. Одразу почав вербувати агентуру, відтак перемістився у ліс біля Києва, де сформував власний військовий підрозділ. Уже наприкінці серпня його відділ налічував близько 50 осіб. Відтак перейшов на Житомирщину, де його відділ збільшився до 100 осіб. Підрозділ Я. Козлова часто проводив диверсійні операції. Цікавий факт: після однієї такої акції довелося рятуватися від німецьких репресій рейдом у Західну Білорусь, де перебував на базах генералів Василя Бегми, Олексія Федорова [3, 27; 6, 185]. У середині грудня 1943 р. повернувся до м. Овруч Житомирської області. Деякий час перебував із відділом у с. Забужжя Любомльського р-ну Волинської обл. У березні – квітні 1944 р. дислокувався у м. Сторожинець Чернівецької області, звідки зі своєю групою (150 бійців) вирушив на Закарпаття. Ця операція виявилася невдалою, за що мало не потрапив під трибунал, однак отримав нове завдання – очолити групу «Тур» і відправитися у район міста Ужгород. У цій групі був розвідник (закарпатець) Олександрів (Андрій Ольковий), який їхав за спеціальним завданням до м. Ужгород для налагодження контактів із Андрієм Бродієм, Степаном Фенциком для того, щоб після приходу ЧА ті почали агітацію за прилучення Закарпаття до УРСР. Наголошувалося на надважливому завданні – залучення до цієї роботи Августина Волошина [3, 28; 6, 186]. У протоколі допиту Я. Козлов визнавав, що на території Словаччини він зі своєю групою підірвав 19 військових ешелонів, знищив 6 стратегічних залізничних мостів. Навесні 1945 р. із диверсійним загonom «Факел» у складі 18 бійців десантувався біля м. Прага (Чехія) [3, 29; 6, 186–186зв]. Одним із визначних досягнень Я. Козлова було захоплення у квітні 1945 р. начальника штабу Андрія Власова генерал-майора Федора Трухіна і генерал-майора Михайла Шаповалова (під час спроби втечі застрелили).

Здійснюючи партизанську і диверсійну діяльність, безпосередньо отримував вказівки від генерал-майора Михайла Андреева, генерал-лейтенанта Павла Дроздецького (заступник міністра НКДБ УРСР), полковника Петрушенка (начальник першого відділу першого управління

НКДБ УРСР). Важлива, доповнююча характеристика постаті Я. Козлова подається у монографії «Разведка Судоплатова. Зафронтная диверсионная работа НКВД-НКГБ в 1941 – 1945 гг.»: «Видную роль в развертывании восстания сыграла «украинская» группа «Факел» Якова Козлова («Богуна», имевшего опыт командования ДРГ «Тур»), выведеная в Чехословакию 31 января 1945 г. Ее рабочим приоритетом считалась агентурно-разведывательная работа среди украинских националистов, выявление агентов иностранных разведок (читай – Англии и США, стремившихся утвердить свои позиции в Центральной Европе на завершающем этапе войны в 1945 г.), а также создание долговременных разведывательных позиций, конспиративных радиоточек в Праге. К маю «Факел» имел на связи 38 агентов-чехов» [13, 505].

Характеристика роботи диверсійної групи Я. Козлова описана і в іншій праці: «Показові щодо цього дії оперативно-чекістської групи «Факел» (командир Яків Олексійович Козлов). Після ретельної підготовки 15 членів групи з необхідним спорядженням з Мелецького аеродрому (Польща) 25 березня 1945 р. благополучно десантувалися біля м. Добржиш у Чехії. Діяла група цілеспрямовано, рішуче і майстерно. Залучаючи до бойових операцій місцеве населення, бійці вивели з ладу до 2 тисяч німецьких та 400 власівських солдат і офіцерів. Затримано 69 ворожих офіцерів. Серед них такі «акули», як начальник штабу власівської армії генерал Трухін та полковник угорської армії Йозеф Шимані. Їх було доставлено у м. Київ в НКДБ УРСР. Воїнами «Факела» було захоплено 200 зарядів надсекретної протитанкової зброї нового типу «Панцер-Фауст» [7, 121].

Не менш цікавими фрагментами біографії Я. Козлова є його робота агентом-внутрішньокамерником (провокатором) у київській, львівській та ін. тюрмах. Зокрема, він «розробляв» провідника ОУН по м. Одеса Мефодія Павлишина-«Матвія», особистого секретаря А. Шептицького Івана Котіва, упівця Дениса Ординця, Миколу Дужого та ін. [3, 30; 6, 187–187зв]. 5 квітня 1947 р. полковник Управління ВББ МДБ УРСР Сидоров дав вказівки (супровідний лист начальнику УМДБ Чернівецької області Миколі Решетову²) їхати у Чернівецьку область на оперативну роботу [3, 31; 6, 188].

² **Решетов Микола Антонович** (1903, с. Сурава Тамбовської обл. Російська Федерація – 01.1983, м. Харків). Росіянин. Освіта початкова, незакінчена вища. Капітан (20.07.1936), майор (29.11.1938), підполковник, полковник державної безпеки (09.10.1944). Член ВКП(б) (03.1923), на чекістській роботі з 1923 р. Навчався у радянській партійній школі (05.1921 – 10.1921 і 09.1922 – 05.1923). Закінчив 4 курси заочного відділу державного університету (м. Чернівці) (1952). Інструктор волкомун РКСМ с. Косихіно Алтайської губернії (10.1921 – 04.1922). Секретар сільськогосподарської комуні Урюпіно (04.1922 – 09.1922). Помічник інспектора упродкому (05.1923 – 08.1923). Експедитор фельдзв'язку (Ташкент) (10.1924 – 11.1925). Червоноармієць навчального полку прикордонних військ (Ташкент) (11.1925 – 02.1926). Червоноармієць 46 прикордонного відділу (Серахс) (02.1926 – 08.1926). Помічник уповноваженого 46 прикордонного відділу (Ашхабад) (08.1926 – 05.1928). Помічник уповноваженого 45 прикордонного відділу (Мерв) (05.1928 – 12.1930). Уповноважений комендатури 45 прикордонного відділу (12.1930 – 08.1931). У вищій прикордонній школі (Москва) (08.1931 – 04.1932). Уповноважений 68 прикордонного відділу (04.1932 – 07.1932). Комендант 45 прикордонного відділу (07.1932 – 03.1935). Інспектор оперативного відділу НКВС Туркменського округу (03.1935 – 09.1937). Начальник відділення оперативного відділу НКВС (09.1937 – 04.1940). Начальник відділення 5 відділу НКВС Українського округу (м. Київ) (04.1940 – 10.1940). Старший оперуповноважений ГУПВ НКВС СРСР (10.1940 – 04.1941). Заступник начальника відділення розвідувального відділу ГУПВ НКВС СРСР (04.1941 – 10.1941). Заступник начальника 4 відділу НКВС УРСР (м. Луганськ) (10.1941 – 11.1941). Заступник начальника 4 відділу НКВС УРСР (с. Мелове Луганської області) (11.1941 – 04.1942). Заступник начальника 4 управління НКВС УРСР (м. Луганськ) (04.1942 – 07.1942). Заступник начальника 4 управління НКВС УРСР Сталиград (07.1942 – 08.1942). Заступник начальника 4 управління НКВС УРСР (Енгельс) (08.1942 – 01.1943). Заступник начальника 4 управління НКВС–НКДБ УРСР (01.1943 – 08.1943). Заступник начальника 4 управління НКДБ УРСР (м. Харків, Київ) (08.1943 – 02.1944). Начальник УНКДБ УРСР (02.1944 – 03.1944). Начальник УНКДБ–УМДБ Чернівецької області (03.1944 – 02.11.1951). Начальник УМДБ Рівненської області (02.11.1951 – 19.03.1953). Начальник УМВС Закарпатської області (04.04 – 11.06.1953). Начальник управління МВС УРСР (07.1953 – 21.09.1953). Начальник УМВС Харківської області (21.09.1953 – 05.06.1954). Начальник УКДБ Харківської області (05.06.1954 – 09.1961). Звільнений (05.10.1961). Заступник начальника підприємства м. Харків (09.1961 – 12.1968). Пенсіонер (12.1968 – 10.1970). Начальник 1 частини УЗПП, м. Харків (10.1970 – 07.1971). Пенсіонер (07.1971). Нагороджений орденом Леніна (25.07.1949), 3 орденів

Прибувши до начальника УМДБ Чернівецької області М. Решетова, Я. Козлов отримав від нього завдання – проникнути до складу Буковинського окружного проводу ОУН. Відтак Я. Козлов почав налагоджувати зв'язки із ОУН. У с. Тараки Путилівського району налагодив контакт із Іваном Матіосом (брат підпільника «Енея») через інформатора РВ МДБ Дмитра Гасюка, з яким познайомився під час переходу разом із партизанським відділом через хут. Бисків. При цьому «Яровий» написав кілька листів повстанцям, в яких просив зустрічі з ними.

20 травня 1947 р. агент «Яровий» зустрічався з начальником 1 відділення відділу 2-Н УМДБ Чернівецької області капітаном С. Хмарою, де обговорювали варіанти та засади проникнення в окружний провід ОУН [5, 253].

Зустріч «Ярового» з підпільниками відбулася 12 червня на невеликій галявині на відстані 200 метрів від будинку І. Матіоса на північному схилі лісу, де уже перебували дві особи, вдягнені у літню форму, із орденами, та озброєні пістолетами й гвинтівками «СВТ». Пізніше «Яровий» довідався, що один із них – це «Залізник»³, а інший – його ад'ютант. Після привітання за всіма військовими канонами вони попросили «Ярового» сісти та почали бесіду. Розпочалась розмова з вибачення, що через наявність значної кількості військовиків не вдавалося вийти раніше на зустріч (хоча зазначили, що кожного разу фіксували присутність «Ярового» на домовленому місці). «Залізник» наголосив, що все було зумовлено необхідністю конспірації та небажанням ризикувати самим «Яровим». Після цього останнього попросили відійти на 100 метрів, де на нього очікували двоє осіб у військовій формі, які відрекомендувалися представниками Буковинського окружного проводу ОУН [6, 266]. Розмова будувалася на загальних питаннях, атмосфера панувала ділова (Я. Козлову підпільники гарантували повну безпеку), щоправда, в окремих моментах агент Я. Козлов звинувачував українських повстанців у злочинній діяльності. При цьому він наголошував, що має багато важливих запитань, які поставить вищому керівництву Буковинського окружного проводу ОУН при особистій зустрічі, оскільки побоюється, щоб його не видали радянським силовим органам [3, 25; 6, 183].

Я. Козлов постійно контактував та координував свої дії з начальником 1 відділення відділу 2-Н УМДБ Чернівецької області капітаном С. Хмарою, зустрічаючись з ним 20 травня, 6, 13, 19 та 22 червня. Останнього разу зустріч відбулася у квартирі С. Хмари. Після повідомлення кураторам про вихід на зв'язок із керівництвом Буковинського окружного проводу ОУН із Я. Козловим терміново захотів зустрітися начальник УМДБ Чернівецької області М. Решетов [3, 32; 6, 188зв–190]. Зустріч відбулася 22 червня 1947 р. на квартирі Степана Хмари⁴, де агент Я. Козлов розповідав начальнику УМДБ полковнику М. Решетову і уповноваженому МДБ СРСР генерал-майору Мешанову про результати попередньої зустрічі з підпільниками. Передовсім, силовики намагалися достовірно ідентифікувати осіб, із якими спілкувався агент «Яровий» (показували фотознімки, обговорювали зовнішні описи тощо). Окрім цього, розробили план дій і поведінки з керівним складом ОУН. Варто наголосити і на самовпевненості «Ярового», який запевнив оперативників, що впродовж місяця виконає поставлене завдання – особисто ліквідує В. Савчака-«Ста-

ми Червоного прапора (03.11.1944, 18.05.1945, 05.11.1954), 2 орденами Вітчизняної війни 1 ст. (5.11.1944, 29.10.1948), орденом Трудового Червоного прапора (23.01.1948), орденом Червоної зірки (20.10.1944), 8 медалями, знаком «Заслужений працівник НКВС» (28.01.1944), знаком «50 років перебування в КПРС».

³ **Іванюк Михайло Васильович** («Залізник», «237»; 1923, с. Спас Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. – 15.03.1949, с. Киселиці (09.06.1949, хут. Чечулинський с. Киселиці) Путилівського р-ну Чернівецької обл. Член ОУН. Вояк сотні Михайла Юрцуняка-«Юрка». Чотовий ТВ-21 «Гуцульщина» ВО-4. Сотенний УПА (1947). Референт СБ Путилівського районного проводу ОУН, одночасно провідник цього проводу (друга пол. 1946). Комендант боївки СБ Вижницького («гірського») надрайонного проводу ОУН. Референт СБ Гірського надрайонного проводу ОУН (07.1946 – 06.1949). Хорунжий СБ (22.01.1948), хорунжий УПА (наказ ГВШ 3/48 від 23.10.1948 р.)

⁴ **Хмара Степан Луквич** (1913 – ?). Українець. Освіта неповна середня, середня. Капітан, майор. Член партії (1940), на чекістській роботі з 1939 р. Заступник начальника 9 відділення 2 відділу УМДБ Чернівецької області. Начальник 5 відділення 2 відділу УМДБ Чернівецької області (зг. 03.1947). Начальник 1 відділення відділу 2-Н (розробка і ліквідація керівних ланок українського антирадянського націоналістичного підпілля) УМДБ Чернівецької області (зг. 03.1947). Начальник Вашковецького РВ УМДБ Чернівецької області (зг. 12.1950)

ля»⁵, або виведе його під оперативний удар [5, 281]. Однак українські націоналісти проявили свої вміння, ретельно аналізувати, виявляти, а також отримувати уже під час допитів важливу оперативну інформацію. Унаслідок аналітичної роботи 12 липня 1947 р. Я. Козлова допитали та ліквідували. Відзначимо достатньо високий професіоналізм есбістів, який впливає із протоколу допиту. Зокрема, підпільники цікавилися, яку інформацію повідомив Я. Козлов оперативникам, питаннями, які ставили оперативники, намагалися зрозуміти рівень володіння чекістами інформацією про український визвольний рух на Чернівецьщині, з'ясовували не лише персональний склад карально-репресивних органів, але й його детальний опис та характерні звички. Ще один цікавий факт: силовики уже 29 липня 1947 р. почали здійснювати фізичний розшук свого агента, однак агент Матіос (перевербований націоналістами) впродовж чотирьох місяців дезінформував органи, повідомляючи, що «Яровий» перебуває у складі окружного проводу [5, 322; 6, 177].

Втрата працівника такого рівня розлютила вище керівництво республіканських репресивно-каральних органів. 5 квітня 1948 р. заступник начальника Управління 2-Н МДБ УРСР підполковник Леонід Пастельняк на ім'я заступника начальника УМДБ Чернівецької області майора Глуценка писав про недостатньо інтенсивну розробку Буковинського окружного проводу ОУН по агентурній справі «Змовники». З-поміж прорахунків називалося вербування маловивчених осіб, надання непродуманих легенд для введення агентів у підпілля, які не відповідали конкретній оперативній ситуації [6, 177]. Провал і загибель агента «Ярового» Л. Пастельняк пояснював тим, що дана йому легенда – видавати себе за колишнього полковника Радянської армії, вороже налаштованого до офіційної влади, не відповідала дійсності. Крім цього, за діловими якостями він не відповідав складності цього завдання. Підпільники, вивчивши обставини, які могли змусити колишнього полковника з помітним становищем у радянському суспільстві зв'язатися з націоналістичним підпіллям, дійшли висновку, що «Яровий» – агент силових органів. Водночас сам Л. Пастельняк підкреслював, що «Яровий» уже при першому допиті підпільниками проявив страх і без будь-якого примусу розповів, що в окружний провід він направлений як агент МДБ із завданням захоплення чи ліквідації В. Савчака [6, 177].

Л. Пастельняк відзначав також інші прорахунки при вербуванні та роботі з агентурою. При цьому він рекомендував звернути серйозну увагу на підбір кваліфікованої агентури, здатної забезпечувати розробку і швидку ліквідацію окружного проводу, ретельно розробляти легенди

⁵ Савчак Василь Миколайович («Сталь», «Блакитний», «Андріан», «Арпад», «Сокіл», «Старий», «С-20», «383/с»; 23.03.1922, с. Ямниця Тисменицького р-ну Івано-Франківської обл. – 20.10.1950 р., біля с. Шешори Косівського р-ну Івано-Франківської обл.). Освіта середня. Закінчив народну школу та Станіславську гімназію. Член Юнацтва (1936). Організаційний референт Станіславського обласного проводу ОУН (Юнацтва) (1940 – 1944). Провідник Коломийського окружного проводу ОУН (весна 1944 – 03.1945). Провідник Буковинського окружного проводу ОУН (03.1945 – 06.1950). Організаційний референт Карпатського крайового проводу ОУН (07 – 10.1950). Нагороджений Бронзовим хрестом заслуги (ч. 1/45 від 25.04.1945). Нагороджений Срібним хрестом заслуги (ч. 2 від 2.09.1948). Фігурант АС «Гірські», «Змовники», «Підпільники».

і способи зв'язку, а також вжити заходи для перешкоджання розшифрування агентури з вини оперативного складу. Л. Пастельняк наполягав на відстороненні від участі у розробці окружного проводу агентуру, яка не мала підходів до його учасників, а запідозрених у «дворушництві» – взяти в агентурну розробку [6, 178].

Висновки. У цій історії багато дивного, незрозумілого. У випадку з Яковом Козловим чітко простежується приклад некомпетентності, бажання якомога швидше відзвітуватися та отримати чергове звання, посаду, матеріальну винагороду. До цього ж, звісно, додається знецінення людського життя, недооцінка супротивника, прояв непрофесіоналізму. Виникає низка запитань при розгляді постаті Я. Козлова. Чому заслуженого оперативника такого рівня відправили виконувати роль «агента-бойовика»? Чому сам Я. Козлов та його куратори не продумали належну легенду (мотивація переходу до співпраці із підпіллям була надто слабкою, зважаючи на заслуги, досягнення у попередній роботі Я. Козлова)? Чому не побоялися, що його можуть легко розконспірувати особи, з якими він стикався під час оперативної роботи на цих теренах? Чому засоби зв'язку Я. Козлова з оперативним працівником були непродуманими (одразу поїхав у рай- та облцентр після зустрічі із підпільниками)? Чому оперативник такого рівня (працівник спецорганів із 1932 р., який постійно сам працював із агентурою, налагоджував агентурні мережі, очолював диверсійні відділи в іноземних державах, формував там мережу агентури) одразу на першому допиті достовірно розповів не тільки про своє завдання, але й про увесь свій оперативний шлях, особливості роботи силових органів тощо? Звісно, можна припускати, що оскільки Я. Козлов потрапив під репресії (за звинуваченнями у зраді), то до нього не було довіри і він мав «спокутувати свою провину». Хоча, проаналізувавши роботу Я. Козлова у роки німецько-радянської війни, можна стверджувати: він цілковито довів свою відданість, а подекуди й жертвність радянській системі.

Діяльність референтури СБ і надалі не знаходить однозначної оцінки у дослідників. Одні вважають її плямою на всій історії національно-визвольної боротьби, інші ж, навпаки, однозначно позитивно оцінюють заходи СБ, закривають очі на помилки та прорахунки, які траплялися у роботі цієї референтури. Однак, на нашу думку, усвідомлюючи всі негативні аспекти у діяльності СБ ОУН, варто зазначити: ця референтура відіграла колосальну роль в українському визвольному русі. Впродовж десятиліть жорстокої боротьби з найсильнішими у світі репресивно-каральними органами (польськими, німецькими, радянськими) СБ проявила себе на рівні зі світовими спеціальними службами. По-суті, саме завдяки вмілій боротьбі СБ ОУН проти ворожої агентури, провокацій, а також відкритій бойовій та пропагандистській діяльності збройна визвольна боротьба українського народу тривала аж до середини 50-х років ХХ століття.

Загалом у публікації подаються три документи: власне сам протокол допиту Службою безпеки ОУН Я. Козлова та два його листи, написані до підпільників. Відзначимо, що публіковані документи є важливим джерелом до комплексного дослідження українського визвольного руху загалом, форм і методів роботи СБ ОУН, зокрема.

У виданні максимально збережено лексику, авторські та редакторські особливості джерел. Без змін подано власні та географічні назви. Виправленню підлягали лише найбільш очевидні граматичні огріхи. Кожен документ супроводжується легендою, в якій зазначено місце зберігання документа (назва архіву, номер фонду, опису, справи, аркушів).

Документ 1

Р-31.
Справа: ст.л-та МГБ
Козліва Якова с. Олексія
пс. полковник Богун
Богдан Петрович.

Чернівеччина
Липень 1947 р.

ПРОТОКОЛ

Козлів Яків с. Олексія 1912 р. народження. Народився в с. Вища-Тарасівка, Томанівського р-ну. Запорізьської обл., українець, релігійно індеферентний, в 1938 році був репресований органами НКВД, жонатий, соціальний стан з селян середняків, освіта середня.

Затриманий 12.7.1947 р. зізнає слідуюче:

Коли я вчився в електро-технічному технікумі, то в одночас працював секретарем первинної комсомольської організації одного відділу.

Технікуму мені не довелося докінчити, бо в 1932 році я був мобілізований Центральним Комітетом ЛКСМУ в органи НКВД. Мене направили в закордонний відділ Київського обласного управління в ролі практиканта.

Майже цілий час я був зайнятий на інвигіляції польських дипломатичних представництв. Тут працював я до часу перенесення столиці і республіки з Харкова до Київ, бо саме в цей час були ліквідовані закордонні відділи при обласних управліннях. Кращі працівники цього відділу, в тому числі і я, були переведені в закордонний відділ республіканських органів НКВД. Цілий час працював я в польському підвідділі аж до 1936 року. В 1936 р. мене переведено в групу ІНО 24-го погранодряду, де я займався підготовкою агентури, яку ми висилали в Румунію. В той час на румунському й польському кордонах були розташовані слідуючі погран отряди 19, 23, 24, 25. Це в районах Могилів-Подільський, Тирасполь, Кам'янець-Подільської області, а також район Шепетівки. Крім підготовки агентури, я був зайнятий у великій мірі секретним закладанням зброї й рекрутацією найнадійнішого елемента, який на випадок агресії ворога мав залишатися в тилу й творити партизанські загони. Від мобілізації в Червону Армію вони були звільнені. Про таємні склади зброї знало дуже мало людей, а схеми розміщення складів ми відсилали в республіканське управління. В 1937 році я був перенесений на радянсько-польський кордон, де виключно займався підготовкою агентури. В квітні 1938 р. в нашому відділі почались арешти. З Москви прибула в цій справі спец-група. Арешти були зв'язані з політичним процесом Тукачевського⁶, а зокрема бувшого начальника НКВД Паліцко⁷. Також тоді виарештували цілий ЦК ВЛКСМ на чолі з першим секретарем Хоменком, в тому числі і мого друга односельчана Лимаря завідуючого відділом робітничої молоді ЦК. У нашому відділі московська спец-група арештувала начальника Сапіро⁸, його заступника Каріна⁹ й за малими винятками майже весь персонал. Нас обвинувачували в зраді Батьківщини, в підготовці проти державної змови в зв'язку з таємними складами зброї, які всі ліквідовано, а також у зв'язках з закородною шпіонажію. Після процесу головні обвинувачуванні з закордонного відділу республіканського НКВД були розстріляні: начальник відділу Сапіро, Наумов, Пітровський, Аскальдов, Гранський, Колісниченко, Карін був засуджений до 10 років тюремного ув'язнення, а також ці самі присуди дістали Користищевський, Положинський, Коновалов і я. Після присуду нашу групу вислано спец-ешелоном в східні райони СРСР. Я попав у місто Свободной Амур в лагерь НКВД. Після розподілу цього лагерь я був приділений до Буренівського лагерь НКВД. Тому що я по спеціальності електротехнік, то там був зайнятий у центральному авто-ремонтному заводі. На цьому заводі працював я до червня 1941 року.

У липні 1941 року мене з групою офіцерів вівзано у Москву. В Москві мене приділено в табір, з якого ми ходили працювати на завод «Компресор». Тут працював я на посаді старшого техніка.

Харчі в таборі були дуже добрі, як на той час, ліпші як в Червоній Армії. Крім цього, була дуже добра меддопомога, ми жили вільно. В березні 1942 року мене направлено в 4-тий відділ московського НКГБ, де мені сказали, що я буду підготовлятися до вилету в тил ворога, як спеціаліст в агентурній роботі. Підготовку я проводив на станції Ільїнське під Москвою. Я був добре забезпечений літературою, зокрема центрального видання НКГБ. З НКГБ-івських бюлетнів я дізнався про становище в тилу. Крім цього, я проходив спец-вишкіл. В програму входили завдання військової і економічної розвідки в часі сучасної війни, як збирати кваліфіковану інформацію, поведення в тилу ворога й шифри. Крім цього, я учився у школі диверсантів. Після закінчення підготовки до мене прибула радистка Донська (українка, з робітників, походженням з Донбасу, точніше дочка шахтаря). З нею я кільканадцять разів їздив у підмосковські ліси, щоб перевірити

⁶ Тухачевський Михайло Миколайович (4.02.1893 – 12.06.1937).

⁷ Балицький Всеволод Аполлонович (27.11.1892 – 27.11.1937).

⁸ Шапіро Ісаак Ільїч (11.01.1895 – 5.02.1940).

⁹ Даниленко-Карін Сергій Тарасович (1898 – 1985).

її практичні знання. Практика доказала, що вона свою професію знала досконало. Вона вчилась в радіо-технічній спец-школі.

В червні 1942 р. я разом з радисткою був перевезений «Дугласом» через фронт і був викинутий в лісах району Овруча на Житомирщині на базі підполковника Соколова і майора Карасова. Соколов був підпорядкований безпосередньо 4-му відділові НКГБ СРСР. Він мені дав першу допомогу. Після деякої підготовки агентури мені вдалось пов'язатись з Києвом через свою агентуру. В Києві мені московське НКГБ подало декілька адрес політично надійних людей. В половині липня я вже був у Київських лісах з 10-ма добірними партизанами від полк. Соколова, там я зв'язався з групою підполковника Пермунова. Це був також спец-відділ 4-го управління НКГБ СРСР. Крім збирання інформації, я займався формуванням свого власного відділу й вже наприкінці серпня в мене було біля 50 дуже добірних людей. Я приймав до себе лише офіцерський і підофіцерський склад. Всі вони походили з оточенців. Солдатів було всього декілька й то для технічних робіт. По радіо я одержую наказ поцікавитись армією Власова¹⁰, яка в той час формувалася. Для виконання агентату на Власова, чи його співпрацівників, мені скинено 2-ох офіцерів-українців, яким я допоміг добратись до Києва, а звідкіль добровільно у Власовську армію. Своє завдання я виконав успішно. Дальша доля офіцерів-агентатчиків мені невідома. Біля Києва я передаю свою агентуру підполковнику Пермінову, а сам відходжу в район Житомирський по спец-завданню, давати якнайточніші інформації про транспорт, який проходить по шосе, і залізничних магістралях Житомирщини. В Житомирщині мені роботу проводити досить легко, бо з тих околиць у мене було багато людей.

В той час мій відділ зріс майже до 100 людей, але я відділ розчленив і вислав по спец-завданнях, біля себе тримав від 10-20 солдатів. В околиці Житомира я проводив дрібні диверсійні акції, але цілий час враховував те, щоб не стягнути на себе уваги німецької каральної експедиції. В серпні 1943 року у зв'язку з наближенням фронту, я свою агентуру передаю місцевій підпільній організації. Псевдоніма керівника організації не пригадою, а самий з групою перебазуююся в Цуманські ліси Ровенської області, недалеко села Берестяни.

Там я нав'язуюся з капітаном Карасем, який мав 200-250 солдатів, з Хитриченком біля 300 солдатів, з Володею командиром Норидицького отряду. Тут я більше зацікавився диверсійною роботою. Я знищив Цуманську водокачку для того, щоби спаралізувати великий лісопилний завод, що постачав фронт матеріалами. Напад на водокачку ми організували при допомозі місцевих поляків, які працювали там, останні співпрацювали з нами, співпрацювали дуже охоче.

Моя вся агентура в Рівно складалася з поляків, які, мушу сказати, працювали з великим запалом. Агентура була платна, але були і такі агенти, що відмовлялись брати гроші. Крім цього, ми з іншими партизанськими загонами підірвали 8 військових ешелонів. Після наших диверсійних акцій німці організували каральну експедицію, яка нас звідтіля викурила в західну Білорусію в район Пінська, де я на базах Федорова, Бегми (секретар волинського обкому партії) і Федорова Ровенського простояв до половини грудня 1943 року. В той час у мене було біля 280 солдатів. В половині грудня 1943 року я дістав наказ перейти Пінські болота й добратись до Овруча на той участок, де не було німецького фронту, для переозброєння.

Овруч в той час вже був зайнятий Червоною Армією.

В той час моєї радистки Донської вже не було. Вона загинула на Забужжі, куди ходила в рейд з одним партизанським загonom. Тут я заїхав у штаб 9-ої армії куди рівно ж прибули генерали: Федоров і Бегма. Тут зі мною розмовляв полковник Покровський, начальник відділу розвідки 9-ої армії. Він дав наказ генералу Федорову виділити для мене з 20 поляків з-Забугу з якими я мав переправитись в Забужжя, а звідкіль в напрямі Кракова. Я свій загін доповнив і згідно з наказом відправився в напрямі Забужжя. Але довго я зі своїм відділом не рейдував, бо одержав радіограму-наказ, у згоді з якою я мав забрати половину свого відділу й йти поворотною дорогою через Тернопільську обл. у Хотинські ліси. Другу частину я передав своєму заступникові, який продовжав рейд по наміченому маршруту. Наприкінці березня я доходжу до Чортківщини, не зустрічаючись з наступаючими частинами ЧА. За час зими мій відділ зріс до числа 600 солдатів, це все були дезертири й всякого рода мародери. Використовувати я їх не думав, бо це елемент

¹⁰ Власов Андрій Андрійович (14.09.1901 – 1.08.1946).

ненадійний, звичайно, я їх передавав до воєнкоматів. З майором Шахматовим який командував московським загonom ім. Богдана Хмельницького, ми получилися в чортківщині, а вірніше біля Чорткова у Ягольниці. Він мав 150 солдатів москвичів. В цьому селі ми мали сутичку з німецькими військами, як і проривалися з оточення з-під міста Скала.

Коли ми дійшли в Чернівецьку область, то вона вже була на переважній більшості окупована військами Червоної Армії. Ми приходимо в місто Сторожинець і там розташовуємось. В цей час мені підпорядковують майора Шахматова, який є моїм заступником і комісаром нашого загону. Звідсіль я їздив у Чернівецький воєнкомат, де передав майже усіх дезертирів, собі залишив 150 вибраних людей, рівно ж при підготовці до рейду на Закарпаття, я передав увесь свій обоз червоноармійським частинам, я особисто кількакратно був у голови облвиконкому Колікова, який прийняв мене дуже радо й допомагав чим міг, особливо виділяв для нас багато медикаментів, білля і харчів. З Коліковим я познайомився біля Чорткова. Він під час німецького прориву мало не попав у німецькі руки. Ми його зупинили і остерегли, за що він був дуже вдячний.

В квітні 1944 року я зі своєю групою направляюся через Берегомет, Лопушну, Бісків, Шибень, в напрямі Ужгороду. В Шибиному ми захопимо 2 тяжкі кулемети. Звідсіль дезертирує від мене з застави ціле oddіленіє москвичів. На тлі цього в мене виникає непорозуміння з майором Шахматовим.

Після кількадевного відпочинку ми йдемо далі в напрямі Закарпаття, на кордоні нагромаджуємо мадярську заставу й розганяємо її, на Закарпатті ми доходимо до річки Тиси. Зв'язки ми втратили через те, що рація намокла й перестала функціонувати, крім цього, люди зівсім обірвалися, їжі зовсім немає. У відділі починається ширитися невдоволення і деморалізація. Я вертаю назад. При повороті ми мали сутичку з німецькою заставою і в мене загинуло 2 людей. Ми розташовуємось у Сторожинці. Мого заступника Шахматова викликають у Москву, де він на мене робить донос. Невдовзі викликають і мене. Я негайно їду в Москву разом із своїм ад'ютантом Борисом і керівником розвідки моєї групи Дуденком. Там нас позвав полковник Лебедів, начальник 4-го управління НКГБ СРСР. Останній запропонував написати звіт про мою роботу за час Забужського рейду до рейду на Закарпаття в район Рахова. Останній віднісся до мене неприхильно – і сказав що начальник 4-го управління НКГБ СРСР мною не задоволений. Крім того, сказав що Шахматов обвинувачує мене в трусості і недисциплінованості. Обвинувачували мене у зірванні рейду на Закарпаття. Я попросив Лебедіва, щоб мене прийняв начальник 4-го управління НКГБ СРСР комісар 3-тя ранга Судоплатов. На другий день прийняв мене його заступник полковник Сташков, який сказав, що мої матеріали обвинувачення будуть розслідувані, а також, що зі мною немає часу возитися. Вони передають мене 4-му республіканському управлінню України. А вони вже мене відповідно використає. Звідкілля я виїхав у Київ, де прийняв мене начальник 4-го управління НКГБ УРСР полк. Сідоров, який запропонував прийняти групу з 9 чоловік під назвою Тур і виїхати в район Пляшів-Ужгород.

В цій групі був один старий розвідчик Закарпаття Олександрів (Ольховий Андрій Лукич), який їхав по спец-завданню в м. Ужгород, для нав'язання контакту з Бродієм¹¹, для того, щоб намовити Бродія, а через Бродія і Фенцика¹² для того, щоб вони коли прийде Червона Армія на Закарпаття проводили агітацію за прилучення Закарпаття до Радянської України, також за всяку ціну треба було завербувати Волошина¹³. Олександрів віз для Бродія значну суму грошей скільки не відомо. Наприкінці серпня ми вилетіли, я зі своєю групою приземлився щасливо, але Олександрова ми не знайшли, бо літак на другому крузі стратив орієнтацію і скинув його в другому місці, також я найшов чотири мішки вантажу, призначеного для мене.

У Словачку я прибув у той час коли німці почали репресувати національну Словацьку Армію. Я скоро пов'язався зі Словацькими партизанами й домовились, що я буду постачати їх зброєю, а вони мусять робити мені диверсійну роботу на лінії Ужгород-Пляшів. Словацькими відділами я тут знищив 6 залізничних стратегічних мостів, і підірвав 19 військових ешелонів. Зброї Словакам передав мало, тому, що вони були майже усі озброєні, бо втекли з національної

¹¹ Бродій Андрій Іванович (2.07.1895 – 7.12.1946).

¹² Фенцик Степан (13.10.1892 – 30.03.1946).

¹³ Волошин Августин Іванович (17.03.1874 – 19.07.1945).

армії. В районах Міхоловче, Пляшів, Кошиця, діяло 3 Словецькі бригади по 1500–2000 людей. Моїм завданням було їм помагати.

У грудні 1944 року я пов'язуюсь з Червоною Армією. Зараз же до мене прибув капітан Скотніков помічник начальника 4-го відділу 4-го управління НКГБ УРСР і старший лейтенант Рашков – опер-уповноважений Дрогобицького обл. управління НКГБ. Тут треба додати, що у мене було 5 людей, підготовлених дрогобицьким обл. НКГБ в тил, а саме: Муратов Микола, Гарченик Юрій, Промір Микола, Береза Степан, Шундик Іван. Вони стягають від мене інформації виключно політичного характеру, про настрої словацького населення, про політичну орієнтацію словацької національної партизанки, а особливо цікавилась відношенням словаків до чехів. Після цього, як вони стягнули від мене інформації, мене пожежним порядком викликають у штаб 4-го українського фронту, де стягують з мене інформації військового характеру. Інформації стягав з мене начальник 4-го українського фронту генерал-майор Корженевич¹⁴, а також декілька запитань поставив мені генерал армії Петров¹⁵. Начальник штабу генерал-майор Корженевич сказав мені «Затримайтесь декілька днів, бо невдовзі сюди має повернути полковника Андреев начальника ШПД (Штаб Партизанського Двіження) при четвертому українському фронті». Коли приїхав Андреев, то я йому позвітував про свою роботу. Він з мене був задоволений і запропонував мені іти знову в тил околицю Острави Муравської. Але у зв'язку з фронтовими подіями план втратив свою актуальність. Я кілька місяців відпочивав у Львові й звідкіль у 1945 році раною весною мене викинули з групою 18 людей у Чехії недалеко Праги біля міста Добжеж. В моїй групі було 2 італійців, кілька чехів, а решта руських. Знаходилися від Праги 28 км. Коли я зустрівся в терені і пов'язався з чеським підпіллям, то я прийняв ще 6 груп, в тому числі 2 від 4-го управління УРСР. Щоб діяльність диверсійних груп проходила координовано штаб партизанського двіження 4-го українського фронту о порозумінні з 4-тим управлінням НКГБ УРСР створив штаб диверсійних груп. Мене назначено командуючим цими групами, майора Гайдая комісаром, майора Гуртовенка Павла пс. Бистрий начальником штабу. Діяти було дуже легко, бо чеське населення нам сприяло. В коротці я пов'язався партією Аграрерів з секретарем окружного комітету, а саме з Пливком, який мене пов'язав з бригадним генералом Бераником Юзефом Маржиновичем, що був один з головних керівників чеського партизанського руху. При його допомозі ми зорганізували біля 15 диверсійних груп з чехів, які жили легально й час від часу допомагали нам в диверсійні роботі. За те 4-те управління НКГБ УРСР через мене і інших командирів постачало чехам зброю. В місяці квітні скинуто понад 400 автоматів, 2000 крісів, 150 пістолетів, заграничного виробу, 4 тони толу, понад 1000 гранат і дуже велику кількість боєприпасів. Це все передано через мене.

З 26 на 27 квітня 1945 року в околиці Праги чехи одноразово зірвали 15 залізничних стратегічних мостів, це в порозумінні з чеською поліцією, що їх охороняла, з того 6 мостів на Влтаві підірвано 40 ешалонів. 27 квітня майже цілий день американська авіація бомбардувала скупчені на празьких станціях німецькі військові ешелони. Це мабуть на донесення її агентури.

Мої люди перебували в Чехії по селах одинцем, бо в лісах втриматись було неможливо. Я в той час жив у замку графа Кельоредо. Я займався у великій мірі збиранням інформації для військової розвідки. Особисто я мав завдання цікавитись армією Власова, що в той час прибула на оборону Праги. Наприкінці квітня в Чехії в багатьох районах вибухнуло повстання, наприклад: районі Добжеша повстанцями керував генерал Кутловаші, у районі Кладне генерал Фішер. Під час цього замішання мені випадково в м. Добшеш вдалося арештувати генерал-майора Трухіна¹⁶ і генерал-майора Шаповалова¹⁷, які були у штабі генерала Власова. Генерал-майор Трухін, здається, був начальником штаба. Під час невдалої втечі генерала Шаповалова застрілено, а Трухіна замкнуто у в'язниці. Зараз другого дня, як я передав радіо-телеграму про спіймання генерала-майора Трухіна, прибула сильна група літаків в Добжеш і забрала Трухіна в Москву.

¹⁴ Корженевич Феодосій Константинович (1899 – 1972).

¹⁵ Петров Іван Юхимович (18.09.1896 – 7.04.1958).

¹⁶ Трухін Федір Іванович (29.02.1896 – 1.08.1946).

¹⁷ Шаповалов Михайло Михайлович (11.01.1898 – 8.05.1945).

Коли закінчилась війна, мене викликав генерал-майор Андреев¹⁸, якому я знову прозвітував. Під час останнього звіту, він мені казав, що я надалі буду підпорядковуватись 4-му управлінню НКГБ СРСР.

14.5.1945 року мене викликають до себе генерал-лейтенант Дроздецький¹⁹ один зі заступників міністра НКГБ СРСР Савченка²⁰, полковник Петрушенко начальник першого відділу першого управління НКГБ УРСР, також з ним був капітан Бобер з закордонного відділу НКГБ УРСР. Я їм дав точні відомості про політичну обстановку й звіт про свою діяльність. Полковник Петрушенко сказав мені, що використає мене тимчасово для виконання своїх завдань і сказав мені, щоб я познайомив його з видатнішими чеськими діячами, яких я знаю особисто. Я познайомив його з графом Кольоредо, в якого я довший час перебував у замку під час своєї диверсійної роботи у Чехії. Пізніше цей граф мені розказував особисто, що полковник Петрушенко його і його двох братів завербував у радянську агентуру, псевдо графа «Влтава». У його замку є заховані зброя і дві рації. Вони замуrowані у пивниці. Крім цього, граф мені казав, що, напевно, завербований генерал Беранек, генерал Фішер і генерал Кутловаші. Щоправда я особисто знайомив Петрушенка з цими генералами й також здогадуюся, що вони можуть бути завербовані, але якихось яскравих доказів немає на це. Точно знаю, що завербовані до агентури слідуєчі люди: у місті Добжеш інженер Шидіві працює в лісовому господарстві, узяв 150.000 чеських корон, також у місті Добжеш Карло Баровичка, начальник окружної поліції пс. «Автомат», лісних Рауба у селі Малий Хлупець Добжеської округи, у нього захована зброя і дві рації. Під час того, як допомагав полковникові Петрушенкові у його роботі, то він обіцяв мені посаду резидента в Добжевській окрузі під покришкою співпрацівника празького посольства.

20 серпня 1945 року я вже з Києва їздив до Добжеша з полковником Петрушенком, де я мав засвідчити, що радистка Маринка (чешка, яка в 1939 році утекла до СРСР)/ була в моїй диверсійній групі, а також резидент, на цю округу «Анатолій». Крім цього, я дістав доручення від Петрушенка передати в Ужгороді Макарову (його посаду я точно не знаю) своїх агентів у Словачії. Я передав йому слідуєчих людей: священник у с. Камяниця, що там був у 1945 році, Йокра Юзефа, з того ж села, що працював головою окружного гуменського уряду (м. Гуменне).

Наприкінці 1945 року я повернувся знову у Київ. Майже 1/2 року лежав хворий, в той час я роботи жодної не виконував.

В другій половині 1946 року, коли я виздоровів, я працював у київській центральній тюрмі як провокатор. З 3 серпня я сидів кілька тижнів з Павлишином з Тисмениці. Станіславської області, 1906 р. народження, який працював обласним пров. Одещини й був арештований разом з Сенчишеним у Букарешті²¹ в Румунії, мені вдалося вкратись навіть в його довіря. Він був уже раз суджений і засланий в далекосхідні табори й тепер знову був присланий у Київ, у зв'язку з арештом бувших його співпрацівників, також я був висланий до каноніка Котіва, радника метрополічної канцелярії, якої зрадив священник доктор Кладочний. Вони обидва замуrowали метрополічний золотий хрест в старій кухні, що всипав його Кладочний.

Мушу признатись, що вдалось мені вкратись у довіря і цього чоловіка й я декілька разів їздив до його матері, після того як ніби-то мене звільнили, але якихось цінніших інформацій я не здобув від Котіва.

Був висланий також до Дениса Ординця з Львова, одного з комендантів УПА Львівщини, але останній відносився до мене з недовір'ям і взагалі шукав нагоди, щоб знищити себе, ще двічі вшався і один раз отруївся вапном, але лікарі його врятували. Він засуджений до 15 літ тюремного ув'язнення. Також заходив я до Миколи Дужого²² генерального секретаря «Просвіти», але це мені менш відомий, я сидів усього декілька днів і він дуже мовчазливий. Коли я був у Львові в матері Котіва²³, то відвідував полковника Іванова, бувшого командира партизанського загону, що

¹⁸ Андреев Михайло Олександрович (1906 – 1971).

¹⁹ Дроздецький Павло Гаврилович (1903 – 1979).

²⁰ Савченко Сергій Романович (1904 – 1966).

²¹ Бухарест.

²² Дужий Микола Атанасійович (13.12.1901 – 18.05.1955).

²³ Котів Іван Онуфрійович (1.10.1910 – 1972).

зараз працює головою обласного Цсовіахіму. Відвідував також Федорова Ровенського бувшого командира партизанського з'єднання, працює директором спиртротресту у Львові.

На прикінці 1946 року я знову захворів і попросив, щоб мене на якийсь час відправили у село, щоби я міг зовсім виздоровіти. Мене відправили др. радгоспу в радгосп «Комунар» Новоушицького району, Кам'янець-Подільської області, де я працював до квітня 1947 року.

5.4.1947 року мене викликали в Київ до управління МГБ УРСР до полковника Сідорова²⁴. Сідоров до квітня працював нач.обл.управління в Кіровоградщині, а з початком квітня був переведений на посаду начальника республіканського управління ОББ УРСР. Коли я до нього зголосився, він сказав мені, що вже досить дармувати й треба їхати в Чернівецьку область на роботу. Полковник Сідоров написав мені листа до полковника Решетова начальника обл. чернівецького управління НКГБ. З цим листом я зголосився у Решетова. Решетов розмовляв зі мною коротко. Він сказав: «Ви їдете у Путилівщину обзнайомтесь з тамтешньою обстановкою і постарайтесь через своїх старих знайомих в тому районі налагодити зв'язок з бандерівським підпіллям. Ви будете використані по своїй давній професії, як агент розвідник. Ваше завдання буде пробратися в нутро ОУН, щоб викрити місце перебування Проводу Буковини, а зокрема треба цікавитися вам Провідником Буковини «Сталем», який здається перебуває у Вижниччині, або в Путилівщині. Для того щоб зацікавити бандитів своєю особою, ви будете вдавати полковника, якого скривдила радянська влада. Це для вас не буде тяжко, бо ви знанні там як командир партизанського загону в 1944 році. З бандитами можете нав'язувати листування, але це все треба робити обдумано й обережно. З виконанням поручень поспішайте. Вказівки для вас я буду передавати через кап. ОББ Хмару й підполк. ОББ Беканова. З місцевим рай.МДБ у зв'язки не входить, щоб вони вас передчасно не розконспірували. В Путилівщині при допомозі рай. МДБ кап. Кетова²⁵ улаштуйтесь на таку роботу, щоб ви мали як найбільше часу й могли успішно виконувати своє завдання.

Дальші вказівки я вам подам тоді, коли зробите перші кроки що до налагодження зв'язку з бандитами. Я зі своєї сторони заявив, що уважаю, що успіхи напевно будуть, бо я з підпільною працею знайомий і маю великий досвід. На цьому моя розмова з Решетовим закінчилася. З приміщення МДБ я пішов до свого старого знайомого бувшого могого партизана Єфіменка. Наступного дня я поїхав з Єфіменком в Сторожинець, де зараз працює багато моїх партизанів. У м. Сторожинець я зупинився у Василя Леунчука. Останній відпровадив мене в Селятин²⁶. Ми їхали поїздом до с. Беригомид²⁷, а з Беригомида йшли пішки аж до містечка Селятин. У Селятині я хвиливе заквартирував у бувшого могого адютанта Туралеїва, начальника штабу істребительного батальйону. У Туралеїва я жив 3 дні. В цьому часі я пов'язався з начальником МДБ кап. Кетовим. Кетов зайшов на квартиру Туралеїва, де ми докладно обговорили справу могого трудувлаштування. Кетов мав вже в цій справі директиву з обл. управління МДБ. Ми обидва спільно вирішили, що мені добре було б влаштуватись на працю в лісництві. Кетов обіцяв цю справу успішно полагодити при допомозі першого секретаря райкому партії Жарікова. І справді без труднощів я одержав роботу, а радше притулок для замаскування своєї фактичної діяльності, у путилівському участковому лісництві. Заквартирував я у багатого селянина Гасюка Дмитра Павловича у с. Кислиці, якого знав я ще з 1944 року. Під час свого рейду я зовсім випадково спідкав його на приліску «Бісків». Останній перевів мій відділ аж за ріку Путилівку в напрямі глибини гір. За цю послугу я нагородив його добрим конем з військовим сідлом, бо я і так не мав, що в гірському рейді, що робити з кіньми. У дуже скорому часі я заприятелював з ним, і він почав відкривати переді мною болячі справи.

Розказував мені про свою сестру, що від 1941 року з бандерівкою і разом зі своїм мужем зараз є у підпіллі. Він питав мене, чи буде цього року війна, бо якщо не буде, то він хотів би свою сестру злегалізувати й чи не міг би йому в цьому допомогти. В дальшій розмові Гасюк при-

²⁴ Сідоров Іван Данилович (1910 – 03.1983).

²⁵ **Кетов Григорій Микитович** (1913 – ?). Комі АССР. Освіта середня. Капітан. Член партії (1941), на чекістській роботі з 1939 р. Начальник Путильського РВ УМДБ Чернівецької області (зг. 01.1947).

²⁶ Селятин село Путильського р-ну Чернівецької обл.

²⁷ Берегомет, смт Чернівецької обл.

знався мені, що він колись дуже добре знав районного ОУН Черемшину²⁸ й навіть тепер, коли б це було потрібно, він зміг би з ним пов'язатися. Я зацікавився цією справою, бо мені цього тільки і потрібно було, але перед Гасюком я вдавав, що ця справа для мене байдужа. За кілька днів після цього я зустрівся в Селятині з кап. Хмарою, якого я повідомив про свою розмову з Гасюком Дмитром. Хмара сказав мені негайно пов'язатися і разом з Гасюком піти до бандитів і просити їх, щоб мене не чіпляли, бо я мушу працювати в лісі. Хмара рівно ж порадив мені приготувати собі обширну легенду і докладно її вивчити. Після розмови з Хмарою я солідно взявся за опрацювання легенди. Щоб під час розмови не заплутатись в фактах, я вирішив легенду побудувати на власних переживаннях з тим, що в деяких місцях я її належно підфарбував. Ось до чого зводилась моя легенда: «У молодому віці я попав у ЧА. В армії я закінчив 6-ти місячний курс, після закінчення якого мене перевели на 3 місячний курс у школу берегової оборони. Звідсіля мене направили в Дніпропетровську флотилію в 936 полк. Тут дослужився я звання старшого лейтенанта і насправді я добився звання ст. лейтенанта, не в армії, а в НКВД. В 1937 році мене арештовано у зв'язку зі змовою Тухашевського, і заслано в далекосхідні лагери. У часі вітчизняної війни я підпав під закон амністії й мене почав використовувати відділ розвідки при генеральному штабі РККА. Згадка про генеральний штаб мала надати мені більшого авторитету в очах бандерівців. У згоді з наказом мого військового зверхництва я був кинений в тил ворога, де я сформував свій партизанський відділ. Псевдо я мав тоді Богун Богдан Петрович (це для зазначення мого українського патріотизму). З відділом я своїм рейдував по Київщині, Житомирщині, Поліссі, Буковині, що міг кожночасно потвердити Гасюк Дмитро, Закарпатті, Словакії і Чехії. За мої великі подвиги мені забуто мій злочин і поступово підвищено до чину полковника. На думанні час й місце підвищені я вивчив з математичною докладністю, щоб в разі слідства я міг дати ясні відповіді. Після закінчення війни мене несподівано арештовано за антикомуністичні дії в Чехії. Фаворизування мною правих партій. Я відсидів у тюрмі майже пів року й після звільнення з неї я залишився полковником без притулку, майна й праці, це все викликало у мене велике огірчення і обурення і я в розпуці вирішив іти на Західну Україну, де є визвольно-революційний рух і постараюсь допомогти своїм нещасливим братам чим тільки зможу, а спроможності в мене дуже великі, тому що я маю широкі знайомства у високих військових і партійних колах. Знаю, наприклад: Бажана, Корнійчука, Колікова голова чернівецького обл. виконкому, маршала Рокосовського, Решетова, Наумова і т.д. У Буковину я поїхав саме тому, що там багато працювало моїх бувших партизан. Манджаючи від одних до других, я випадково опинився у Путилівському районі й тут після довгих клопотань моїх приятелів мені вдалось влаштуватись на роботу в участковому лісгоспі. Тут я дізнався докладніше про бандерівців і постановив зв'язатися з ними й послужити їм інформаціями. Я мав сказати, де є захована зброя, подавати інформації про плановані операції МДБ, про знаних мені агентів і виконувати любе завдання, яке мені доручать. Але тому, що в ОУН є різні провокатори й хиткий елемент, я мав зовсім умотивовано домагатись зв'язку з певними й розумними людьми, а такими звичайно, бувають провідники ОУН. Поволі я мав підготовляти собі ґрунт для зйдення в підпілля. На думаних причин до цього я мав багато наприклад: я міг застрілити якогось то НКГБ-іста, удавати, що мене МДБ розконспірувало вже і я zagrożений. В терені Путилівщини я скоро став, як вам відомо, дуже популярним. Населення до моїх слів відносилося з великою повагою і довірям. Коли я вже легенду виготовив почав натискати на Гасюка, щоб він дав зв'язок до бандерівців. Гасюк повідомив про це свого швагра Матіоса Івана брата повстанця «Енея». Останній обіцяв допомогти. У міжчасі, щоб приспішити стрічу, я написав до повстанців листа (гляди: лист ч. І).

²⁸ Кричун Микола Пилипович («Олексій», «Остап», «Старий», «Черемшина», «Юра»; 1912, с. Дихтинець Путильського р-ну Чернівецької обл. – 08.04.1953, м. Київ). Освіта 7 кл. Член ОУН (08.1942). В'язень румунських тюрем (1942). Станичний с. Дихтинець Путильського р-ну Чернівецької обл. (1941 – 1943). Зв'язковий провідника Путильського районного проводу ОУН (1943). Провідник Путильського районного проводу ОУН (04 – 08.1944), провідник Вижицького («гірського») повітового, після реорганізації – надрайонного проводу ОУН (09.1944 – 05.1952). Нагороджений Бронзовим хрестом заслуги (наказ ГВШ 1/48 від 12.06.1948 р.). Фігурант агентурної справи «Вурдалаки», «Кочівники», «Підпільники». Заарештований 28.05.1952, ліс біля с. Люча Косівського р-ну Івано-Франківської обл. Засуджений 20.01.1953 до ВМП – розстрілу. Розстріляний у Лук'янівській в'язниці.

У місяці травні Гасюк повідомив мені, що вже налагоджений зв'язок, і повстанці бажають зі мною зустрітися. До Гасюка прибув Матіос Іван який сказав мені, що я піду разом з ним і в районі його хати стрінуся з повстанцями. Я з радістю беззастережно дав на це свою згоду й зразу ж відійшов з повстанським післанцем на визначене місце. І справді я там зустрінувся з повстанцями. Їх було 5. Один чорний, мабуть, їх провідник, блондин, здається, його заступник і ще якихось там чотири. Фактично розмову зі мною вели тільки брунет і блондин. Я прибіднювався перед ними. Удавав покривдженого чоловіка, який побачив свої помилки, утратив віру в комунізм і побачив нові ідеї, яким хочу служити. Ми розмовляли зо 3 години. Я широко і барвисто розповів їм свою легенду. Чи повірили вони мені, я тепер не знаю, але тоді мені чомусь здавалось, що цих людей обманювати неважко. Вони цілий час відносились до мене з повагою, а навіть із співчуттям. У вечері ми розійшлися з тим, що вони моєї справи розв'язати не можуть, тому що не мають на це повноважень. Правда, я зустрівся другого дня вранці і подав писемне доповнення до свого життєпису.

Перший успіх додав мені охоти до цієї справи і небезпечної гри. Тоді мені здавалось, що я своє завдання вже виконав у 50 відсотках. Коли я повернув до Гасюка, то я йому описав докладно тих, що зі мною розмовляли. По описі він тільки пізнав одного Черемшину. Про інших сказав, що дізнається від Матіоса, який, напевно, всіх знає. Після стрічі я зараз пішов у с. Селятин, де зайшов на квартиру Туралєєва. Туралєєв призвав сюди кап. Хмару. Хмара сказав мені, що його повідомив Решетов, що якщо мені вдасться вже пов'язатись з бандерівцями, то щоб я приїхав до нього, і він буде керувати мною особисто. Хмарі я розповів про свою зустріч, а він сказав, що поїде в Чернівці і розповість це все Решетову. 19-го червня Туралєєв передав мені наказ від Решетова, щоб негайно я з'явився у нього у Чернівцях. 21 червня я разом із Туралєєвим поїхав в Чернівці. У Чернівцях Туралєєв зайшов до будинку на вулиці Масаринка 10 і, вийшовши звідкіль, сказав, що мусимо тут бути в 23-тій годині. Коли ми ввечері зайшли, то застали там генерал-майора уповноваженого НКГБ СРСР по боротьбі з ОУН на Буковині. Прізвище мені його невідоме, полковника Решетова і кап. Хмару. Генерал-майор сказав мені, щоб я докладно розповів їм про мою зустріч з бандитами. Коли я закінчив інформацію, вони запитали мене, з ким я розмовляв. З «Черемшиною», «Куницею» і «Лисом» – відповів я. Про двох останніх мене вже не встигли повідомити Гасюк. Решетов поклав переді мною з 10 знімок і сказав, щоб я пізнавав своїх співрозмовників, але пізнати я нікого не міг. Після цього Решетов сказав мені: «Якщо це правда, що тамті не мали повноважень з вами говорити, то, очевидно, ви слідуєчий раз стрінетесь з їх провідником, «Стальом». Майте на увазі: він самий галичанин родом з під Станислава, організаційний стаж досить великий. Причому людина деспотичної вдачі, яка не жаліє нікого і нічого щоб успішно виконувати організаційні завдання. А тому будьте обережні, кажу зарання, бо вам доведеться звести смертельний двобій. Коли витримаєте, перед вами відчиняться широко ворота успіхів, коли заломитесь, можете загинути. До організації вас не візьмуть, будуть довго перевіряти і, можливо, що будуть використовувати по окремих спец-завданнях. Пригадую вам, що є рішення ЦК ВКП/б/ про якнайскоршу ліквідацію ОУН на ЗУЗ. Тому з цією справою не зволікайте, вона дуже пильна. На випадок, коли б вам удалося вникнути в організацію, то вашим завданням було б як найскорше виконати атентат на «Сталю», і втікати, а ми вам цього не забудемо. Опісля Решетов додав, що він тепер їде в Київ, і як поверне, то мене знову викличе і дасть дальші вказівки. Кап. Хмара сказав: «Хоча «Сталь» жаліється в своїх відчитах до краевого проводу про нестачу кадрів на Буковині, але він вас буде корінно перевіряти. То дуже недовірливий чоловік і в цих справах має досвід. Тому будьте обережні. На кінці генерал-майор сказав від себе: «Поки не зліквідує Буковинський провід, мені звідсіль не дозволять виїхати, тому поспішайте. Ви хоча приблизно встановіть місця постою, а нам, можливо, вдасться військовим способом його зліквідувати. У всякому разі робіть все якнайскоріше виконати завдання, бо в нас часу дуже мало». Перед самим відходом Хмара сказав ще раз, що провідником СБ є «Кривонос» молодий, енергійний і має досвід у боротьбі з провокацією. На цьому ми розмови закінчили. Через тиждень після цього мене зустрів Хмара й радив спішити з зустріччю, бо Решетов не дає йому спокою.

По двічі в день дзвонить до нього. Коли вам тяжко зустрітися зі «Стальом», то постарайтесь зустрітися з «Черемшиною». Я думаю, що з ним справа піде легше. Крім цього, він порадив мені зв'язатися через Матвійчука, бо за їхніми даними останній особисто тримає зв'язок з «Черемшиною». На цьому наша розмова закінчувалась. 10 до мене несподівано прийшов Матіос і забрав мене на стрічу. Мушу додати, що про це, що я стрічався з повстанцями через Матіоса, я повідомив МДБ. Коли я зустрівся коло Матіоса з високим brunetом, то я казав, щоб спішилися зі зустріччю, бо я, мовляв, дуже занятий у п'ятницю і суботу й неділю контролі лісгоспу. Ця остання брехня мала ствердити у вас вражіння, що я працюю у лісгоспі. Від Івана Матіоса мене забрано до вас і тут арештовано.

Будь ласка, скажіть мені, що ви знаєте про Волошина? Коли я був у Чехії, то там широко говорилося, що наша контррозвідка в 1945 р., очолювана у Празі генерал-лейтенантом Асіровим (бувшим начальником контррозвідки першого українського фронту), схопила президента Закарпатської України Волошина.

Прошу подати мені докладні інформації про працівників МВД і МДБ.

Наумов²⁹ генерал-майор – високий, світлий brunet, ніс прямий, очі голубі, кремезний. Перед війною служив у погран-відділах, тоді мав звання капітана, служив у 24-му моголівському погран-отряді. Перед війною учився у військовій академії ім. Фрунзе. Під час війни після того, як попав у полон, втік з нього і біля брянських лісів в одному селі працював шевцем. Там він зв'язався з загонами Сабурова, але опісля відділився і створив собі власний окремий загін. Його загін прорейдував майже по цілій Україні. Зокрема він рейдував по південній, степовій Україні: Одещина, Миколаївщина, Херсонщина, Кіровоградщина. Він мав кінний відділ від 1500 до 2000 солдатів. За те, що він проніс партизанський прапор по південній Україні, де не було жодного партизанського з'єднання, йому присвоєно звання Героя ССРСР. Після війни був призначений в академії ім. Фрунзе, але його звідкіль відсіяли. Пізніше був заступником командира пограндивізії, мабуть десь в Галичині, а звідкілля Строкач переніс його в Чернівецьку область на начальника МВД на місце Руденка. Він загалом людина прямолінійна й отверта. Це дуже йому шкодить, любить пити, а навіть п'ячити. У партизанщині мав 2 жінки, незважаючи на те, що в нього є дружина і 2 дітей. Зараз живе зі своєю першою жінкою і дітьми, років 39-40, в боях був багато разів ранений, походження з Молотовської обл., з робітників, освіта, мабуть, низька.

Руденко³⁰ – полковник, раніше був начальником Чернівецького обл. МВД, високий, блондин, ніс гострий від 39 до 40 рік, жонатий, п'янюга, сімейне життя у нього укладається погано. За неуспішну боротьбу з бандерівцями та за занедбання своїх обов'язків через п'ятику був пере-

²⁹ Наумов Михайло Іванович (3.10.1908 – 8.02.1974).

³⁰ **Руденко Михайло Тимофійович** (1909, смт. Лозно-Олександрівка Білокуракинського р-ну Луганської обл. – ?). Українець. Старший лейтенант державної безпеки (9.08.1940), капітан державної безпеки (15.08.1941), підполковник (11.02.1943), полковник (3.05.1944). Член ВКП(б) (1930). Освіта вища. Навчався у Військовій Академії імені М. В. Фрунзе (1937 – 1940). Старший оперативний уповноважений 6 відділення 3 відділу ГУДБ НКВС СРСР (03.1940 – 03.1941). Начальник 1 відділення 8 відділу 2 управління НКДБ СРСР (21.03 – 4.07.1941). Командир оперативного відділу НКВС СРСР по боротьбі із парашутним десантом і диверсантами у Москві та околицях (07.1941 – 01.1942). Заступник начальника 4 відділення 2 відділу 4 управління НКВС СРСР (01 – 06.1942). Начальник 1 відділення 3 відділу 4 управління НКВС СРСР (1.06.1942 – 25.05.1943). Заступник начальника відділу по боротьбі із бандитизмом НКВС СРСР (10.05.1944 – 10.07.1944). Начальник УНКВС – МВС Чернівецької області (10.07.1944 – 30.11.1946). Начальник відділу по боротьбі із бандитизмом, заступник начальника УМВС Львівської області (12.1946 – 03.1947). Начальник відділу 2-Н, заступник начальника УМДБ Львівської області (03.1947 – 06.1948). Начальник відділу виправно-трудова колоній, заступник начальника УМВС Сталінської області (06.1948 – 03.1951). Начальник табірної відділення № 14 і будівництва № 560, начальник Управління військово-будівельних частин, заступник начальника Управління виправно-трудова табору і будівництва № 560 (Москва) (04.1951 – 05.1956). Нагороджений орденом Червоної зірки (20.09.1943), орденом Червоного прапора (8.03.1944), орденом Вітчизняної війни 2 ст. (20.10.1944), орденом Вітчизняної війни 1 ст. (10.04.1945), орденом Червоної зірки. Звільнений із МВС СРСР за фактами дистредитації (12.05.1956)

ведений у Львів на нач. ОББ МВД. Після квітневої реорганізації перейшов, як начальник того самого відділу і є водночас заступником нач-ка Львівського МДБ.

Решетов – полковник, нач-к чернівецького МДБ, має 39-40 років, освіта: технікум, або рабфак, походженням з Підмоскова, середнього росту, брунет, на устах завжди блукає єхидна усмішка, широколиций, чоло широке, очі сірі, говорить повільно, жонатий, має 2 дітей. Держить у своєму апараті високу дисципліну, співпрацівники його поважають і бояться.

Беканов – підполковник, великий піяк, в роботі досить агресивний, [...], темний бльондин, добра військова виправка, слова чеканить, має в собі якусь дивну ненависть до людей, носить при собі ППС і ТТ.

Доронін³¹ – майор, бувший нач-к Сторожинецького міського МВД, очі голубі, ніс орлиний, завжди усміхається, говорить скоромовою, нижче середнього росту, 35-36 років, руський.

Безруков – капітан, темний бльондин, низький, коротко сказавши «свиняча морда», найбільший п'янюга, розпусник, сімейне життя зовсім у нього розвалене, руський, живе у м. Чернівцях на вул. Шевченка 24.

Хмара – капітан, нач-к відділення ОББ на Путилівській і Вижицький райони, середній зріст, чорні очі, ніс прямий, голос басовий, брутальний, товстий, нажирила морда, зовсім схожий на цигана, часами любить запиватися, так що його можна знайти і в рові.

Прокурорів в МДБ немає.

Забара – капітан, нач-к МВД Путилівського р-ну, 50 р., темний бл. середнього росту, говорить повільно, фізично кволий, освіта низька.

Кузнецов – начальник поліції в Путилові.

Туралеев Ахмет – лейтенант начальник штабу істребительного батальйону, казак, вірний слуга, любить гроші і пиячить, це бувший партизан, мій адютант.

Кетов – капітан, начальник Путилівського МГБ, середнього росту, бльондин, очі сірі, ніс червоний, товстий, руський.

Миколаєв – капітан, заступник начальника МГБ в Путилові, у районі з 10 чоловік опер-уповноважених МДБ.

Андрійчук – начальник штабу істребительного батальйону Сторожинецького району молодший лейтенант, українець.

Конаненко – вахтер МГБ /вахтер-дижурний біля входу до приміщення МГБ, їх буває 3-4/.

Музичук – бухгалтер МВД.

Печніков – опер-уповноважений МВД по-кримінальному розшуку.

Чибіряк – дижурний першого корпусу у сторижинецькій тюрмі.

Скляр Микола – інспектор обласної міліції.

Єфтеменко Степан – лейтенант з командиром кінного зводу міліції в Чернівцях. Всі вищеперелічені були в моєму партизанському загоні.

ІСТРЕБИТЕЛІ – у селі є начальник істребительного взводу. Всі начальники істребительних взводів підпорядковуються начальнику штабу істребительного бат. До істребительів належить охорона радянського, комсомольського і партійного активу в селі, охорона с/рад і кооператив. І само-собой зрозуміло, боротьба з партизанським рухом, бо тепер на цей відтинок боротьби zorganizовані всі.

МІЛІЦІЯ – на кожне село є участковий, це, звичайно, партизани, бо місцеві курсанти, які пройшли в області курси на район є 3-4. Інспектори міліції залежно від потреби. Інспектори міліції підпорядковуються начальнику рай. міліції, який водночас є заступником начальника МВД.

Цього року в квітні була переведена основна реорганізація докладне розмежування обов'язків МДБ і МВС. До МВД належать слідувачі відділи: міліція, істребительі, але при тому слід відмі-

³¹ **Доронін Микола Петрович** (1907 – ?). Росіянин. Освіта початкова. Капітан. Член партії (1939), на чекістській роботі з 1934 р. Заступник начальника відділення ОДТО. Заступник начальника оперативного відділу при станції Чернівці-Кишинів залізничної дороги УНКДБ Чернівецької області (зг. 06.1941). Під час радянсько-німецької війни у особому відділі Харківського Військового округу. Заступник начальника Сторожинецького МВ МДБ Чернівецької області. Заступник начальника 3 відділення 2 відділу УМДБ Чернівецької області (зг. 01.1947)

титу, що є і істребітелі МДБ, в'язнична охорона тюрми, паспортний стіл, архіви, ЗАГС, пожежна охорона, дорожній відділ, і лагери (пересильні пункти-фільтраційні лагери), якщо в області є якісь лагери, то є відділ управління місцями арештованих.

МДБ – сільськогосподарські відділи, промисловий, відділ радянських установ, відділ інтелігенції, відділ кадрів, СМЕРШ, ОББ, відділ обліку, відділ А. Крім цього, у кожній прикордонній області є експозитура І-го відділу, тобто закордонних справ. Наприклад: у Чернівецькій області Румунський відділ. У березні 1946 відділ армійської контр розвідки злито з МДБ.

Міністер МДБ УРСР генерал-лейтенант Савченко Сергій Романович, високий, чорний, очі чорні, 42-43 роки, схожий на римлянина.

Заступник мін. генерал-лейтенант ПОПЕРЕКА – середнього росту, волос сивий, очі сірі, обличчя широке, перейшов на цю роботу із СМЕРШ в серпні 1946 року. Тут працював начальником контррозвідки однієї з армій І-го українського фронту.

Помічник мін., по адміністративній частині генерал-майор Осипенко – середнього росту, блондин, ніс прямий, по натурі спокійний, працює на цьому пості.

Начальник І-го управління Погрібник – середнього росту, товстий, темний блондин, на лівій руці немає 4-ох пальців.

Начальник І-го відділу цього управління (польський відділ) полковник Петруженко – високий, чорний, чорні очі.

Начальник 2-го відділу підполковник Кулагш – середнього росту, блондин, (чеський відділ).

Начальник 3-го відділу підполковник Лебіж, його заступник майор Курш, мабуть, жид (балканських держав).

Співпрацівники: капітан Старченко, майор Зацько, майор Радзієвський поляк, працює резидентом у Варшаві, капітан Петров руський, робітниця для особливих доручень Хрущова, Марійка руська.

Начальник 2-го управління полковник Медведьов руський, чорний, середнього росту, його заступник підполковник Карін Сергій Тарасович, українець, 1937-1941 р. був арештований.

Начальник І-го відділу підполковник Григоров – чорний, низького росту.

Начальник 2-го відділу майор Качішков – блондин, середнього росту.

Начальник 3-го відділу майор Булгаков.

Начальник 4-го відділу (промисловости, сільського господарства) підполковник Коржиненко.

Начальник 3-го управління ОББ полковник Сідоров, його заступник майор Дундук.

Четверте управління, що існувало під час війни для керівництва партизанським рухом, тепер ліквідоване.

Знаю, що існують наступні відділи:

- статистичний відділ (облік людей, що проходять по матеріалах МДБ і облік агентури) – начальник підполковник Олексєєв – високий, блондин, худощавий.

- відділ А (облік заарештованих) – хто є начальником не знаю.

- відділ кадрів начальник полковник Макидон, жид, низький на ріст, рижий.

- адміністративна частина – начальник підполковник Скворцов, середнього росту, повний, рижий.

- комендатура – комендант підполковник, прізвища не знаю.

- внутрішня тюрма – начальник тюрми підполковник Светочкін.

Друге управління МДБ розробляє міста, а зокрема культурні заклади.

Скажіть мені, будь ласка, чому знято з роботи І-го секретаря обкому Зеленюка?

Зеленюк зірвав своєю бездіяльністю план колективізації. Крім цього, він дуже часто брав великі хабарі. Зараз він працює викладачем, здається, сільсько-господарського інституту в Кам'янець-Подільській обл.

Що ви знаєте про центри нашого руху? Я це розумію, як осередки сил вашого руху. Мені відомо, що в 1944 році найсильніше рух був розвинений на Волині, опісля головні його сили були у Львівщині, Тернопільщині, а зараз найсильніший він у Станіславській і Дрогобицькій областях. Нам у винищуванні руху багато перешкоджають карпатські гори.

Перечисліть області, в яких ОУН веде революційну боротьбу?

1. Станіславська, 2. Дрогобицька, 3. Тернопільська, 4. Чернівецька, 5. Львівська, 6. Ровенська, 7. Волинська.

Чому не згадуєте Закарпатської області?

Як мені відомо там вашого руху не має.

Де зараз знаходиться Меркулов?

В колах МДБ є загальний погляд, що Меркулов о много розумний і далеко кращий політик від Абакумова. Абакумов раніше, мабуть, був начальником контррозвідки. Про перевагу Меркулова над Абакумовим свідчить хоча це, що він довший час працював у посольствах міністерства закордонних справ. Зараз, як нам здається, він є у Німеччині. Тому, що Німеччина є зараз найважливішим питанням у нашій закордонній політиці, там мусить діяти досить сильна людина, а він якраз і такою є.

Де є Рясний?

Мені про це нічого невідомо, але за відставкою Рясного криються якісь непевності.

Хто є командуючим Прикарпатської військової округи?

Після відходу генерала армії Єременка, на цю посаду прийшов генерал-полковник Галицький. Штаб воєнної округи зараз приміщається у Львові, а раніше був у Чернівцях.

Чому Решетов так наглив з вашою роботою?

Ви глядіть, питання ліквідації бандерівського руху на ЗУЗ є дуже велике і термінове. Часу для нас залишилося дуже мало й цими справами спеціально цікавиться московське управління МДБ. Минулого року Хрущов і міністр МДБ УРСР Савченко по два-три місяці сиділи у Львові й керували роботою проти вашого руху. Цього року в усіх західньо-українських областях ініціативу в боротьбі з бандерівським рухом перебрав московський центр МДБ. Майже в кожную область виїхали спец-комісії очолювані найціннішими працівниками МДБ. Мені точно відомо, що у вашій області є генерал-майор, як називається не знаю. Мушу вам сказати, що тиск буде більшати, тому, що від успіхів боротьби з бандерівським рухом залежить не одного МДБ-иста ціла кар'єра, а тим більше ми Західну Україну мусимо впорядкувати в обличчі нової війни.

Наприклад я ішов до вас на або-або, але мене так підганяли, що я мусів діяти.

Прошу мені пояснити систему залежності внутрішніх військ ?

Докладних інформацій вам подати не зможу, але дещо сказати можу. За кожною військовою округою, що прилягає до державного кордону ССРСР, покривається прикордонна військова округа, як, наприклад, це є в прикарпатській військовій округі. Всі внутрішні війська підпорядковуються штабові погранвійськ. Як в інших областях мені невідомо.

З огляду на ситуаційне ускладнення Козліва Якова с. Олексія дещо перед вчасно передано до диспозиції СБ.

Постій, дня 13.7.1947 року

Справу вів і переслухував:

Як залучники переселаю 3-ри його листи.

Галузевий державний архів Служби безпеки України. – Ф. 2-Н. – Оп. 59 (1953). – Спр. 5. – Т. 6. – Арк. 26–37. Оригінал. Машинопис.

Документ 2

Вельми Шановний Пане!

Мандруючи зі сходу на далекий захід, я майже випадково потрапив на Буковину. Зустрінув тут добрих людей, які попрохали мене залишитися на Буковині. Я уволив їхню волю, але зробити добре за добре де кому – я хотів би допомогти загальній справі. Маючи на це великі можливості через виходи в стані своїх відносин з деякими видатними діячами на Україні.

Мене мої приятелі повідомили, що Ви хотіли – також говорити зі мною. Я дав на це згоду і був і, радий побачитись з Вами – що Ви хотіли від мене я обгрунтувати не можу. Се я хотів побачитись і на великому й тяжкому досвіді боротьби укр. народу – роз'яснити Вам, як воно було у нас, але це є п'ятирічка історії – треба учитись, а дійсність говорить за те, що треба спішити тому, що скоро може згинуть багато людей.

Я маю на це обгрунтовані дані укр. люду на Сході. Поділитися з Вами й, я певен, що Ви багато – доброго прийняли б до уваги на Галичину й Буковину. Насуваються великі чорні хмари – грізніші,

чим вони були у свої часи на Сході. Ось про це в основному я хотів би Вас порадити, але сам добре розумію, що таке революційна обережність, і тому свідомо розумію чому Ви також обережні.

Особисто говорити з Вами хочу опять таке тому, що маю досвід в цьому. Хоть би, чи як Ви мене не уявляли я для Вас загрози не маю тому, що йду до Вас один туди, де Ви скажете.

Часи грізні. Спішіть тому, що можуть бути рокові дні скоро у Вас. А я перше за все українець, а потім все остане з волею божою.

Це перший лист. К! Ваш Б.

Галузевий державний архів Служби безпеки України. – Ф. 2-Н. – Оп. 59 (1953). – Спр. 5. – Т. 6. – Арк. 38. Машинопис.

Документ 3

Лист № 2

Шановні Панови!

Хай буде цей день моїм днем народження. Я почуваю, що я знову став жити на світі. Я сьогодні здивав те, що думав, але правду кажучи не думав, що здиваю таких людей, як ці добродії з якими мав розмову. Кілько за таких годин скласти голову. Не говорячи взагалі про українців і справи.

Я правду кажучи, схильний був вірити, що в ОУН на терені України залишились тільки ті люди, які рабують і вбивають – убивають заради охорони власного життя. На це є дуже багато інформації і тому вірив. Але будучи і українцями, я не боявся здиватися – і думаю загинути, так загину від рук не свідомих українців. Та коли воно так, я в цьому переконався сьогодні, то ви мало забиваєте яничар – Революція – і революціонери повинні так робити. Спасибі вам шановні добродії, що дали мені можливість поговорити з вами і прошу дати мені можливість стати знову в ряди борців за нашу рідну й славу Україну. А тому й ще раз дякую за те, що провід дозволив мені побачити й розмовляти з орлятами України.

Я цим пишаюсь – я дякую богу й плачу зараз тому, що раніше не здивав таких людей, як в цей день. Я ніколи не забуду слів коли мені сказали «пани полковники будьте обережні й охороняйте себе». Про це мені говорила тільки моя рідна матуся, а зараз я побачив і відчув, що єсть люди, які піклуються про мене, – то за таких людей я годин на все, а я годин зробити дуже багато.

Поки, що на терені Путилівського р-ну я годин зробити:

- 1) Добувати відомості від органів влади особливо від органів МДБ все те, що вам цікаве.
- 2) Дати повну характеристику району.
- 3) Всі дії які ідуть проти ОУН – я добуду і своєчасно доповім.
- 4) Я годин через свої можливості попередити вас про всі дії, які будуть проти вас.
- 5) Використовуючи всі зв'язки я годин знати, що думають у Чернівцях влада і МДБ.
- 6) Маю можливості викрити агентів і резидентів в МДБ.
- 7) В бодучному маю можливість залучити до роботи наших українців зі сходу, а також годин виконувати любі завдання те, що вам цікаве.

Але прохання коли мені буде загроза, то прийміть мене до лісу. Я годин робити любий придуманий терористичний акт, там де це потрібно.

Майте це на увазі.

1) В Чернівцях, як і всі західні області України прибули робітники гос.безпеки по завданню Сталіна на вашу ліквідацію. Особисто в Чернівці прибув зам. міністра державної безпеки СРСР генерал, на якого положено завдання ліквідувати підпілля ОУН, з ним прибула ціла – бригада людей. Генерал має бути у районі Путили, коли він буде дам знати.

2) В Путилу прибуло військо розквартирувалося на терені райкому КПБУ чисельність 30 чоловік.

3) Лісничий Полюк Микола Михайлович єсть резидент МГБ по лесу. Мені оповідав Тураєєв, що днів 7 тому назад керівник ОУН Сталь був на терені [...] Сергії там завербував одного чоловіка на пропагандиста й що його там порадив Маковічук про це в МГБ доповів той, кого Сталь вербував /там був д. Сувенір – зам. спс/.

4) Московська група прибула по-завданню політичного бюро ЦК ВКП(б) і особисто Сталіна для ліквідації ОУН при чому це буде робитися по всій Західній Україні. При чому на досвіді не в східній Україні більшовики годні піти на свої злочинські випробувані шляхи – й ліквідувати тут все те, що може підтримувати ОУН. Значить вам треба про це знати. Знаю добре генералів: Рокосовського, Кравченка, Бояшева, Рубіна, Плієва, знаю добре Бажана, Вишню, Корнійчука, Старченка.

Мій брат Костя мусить скоро виїхати з Москви на Україну. Знаю, що на посаду секретаря одного із обкомів партії. Як це тільки буде я попереджу негайно до відома. Брат мене ніколи не запродасть.

У Сторожинці працює багато моїх партизан. В Чернівцях є мої партизани, які працюють в першій тюрмі – а тому на основі цих даних можете зробити для себе висновки.

Прошу до мене бути щирими, а я буду ще щиріший і багато дечого й нового розповім. Я теж хочу побачити вільну й незалежну Україну, або загинути за неї і – це моє життя, це мій шлях.

Я українець і прошу зі мною бути так, як сьогодні. Оцю сволоч негідників [...] я годен зкрутити в бараний ріг. А коли буде варто то й більше (так у тексті – В. І.). І ще раз спасибі, пробачте, що погано писав було погане світло. Але певен, що буде краще.

Богун Богдан Петрович.

Шановні побратими, пан блондин і пан чорний. Я так з божої ласки вас охрестив, не знаючи ваші дійсні імена або псевда.

Дякую вам за такий партизанський, але гостинний присм. Я цікав іншого, саме: загрози, клятви й інше. Вам усього не сказав не тому, що вам не вірив – але тому, що маю дуже великий шлях Револьюційного досвіду. При чому досвід дійсний.

Заполочі тільки в тюрмі (більшовицькій Радянській Сталінській). Не сказав вам тому, що там було не шість очей, а більше.

Оце була основна причина. Я всего не сказав, а тому хвилююся. Не подумайте, що за себе, ні тільки за Україну. А тому прошу слідуючий раз говорити зі мною краще один на один.

Тому, що за мою голову більшовики дають життя 50 і 100 бандерівцям.

Ваш Богдан

[...].6.1947 року. Тому Чорному

Цей лист він написав ніччю після зустрічі і вранці передав повстанцям.

/С/

Галузевий державний архів Служби безпеки України. – Ф. 2-Н. – Оп. 59 (1953). – Спр. 5. – Т. 6. – Арк. 39–40. Машинопис.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонюк Я. Діяльність служби безпеки ОУН. Історико-краєзнавче видання / Я. Антонюк. Луцьк: Волинська книга, 2007. – 176 с.
2. Веденєєв Д. В. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945 – 1980-ті роки: Монографія / Д. В. Веденєєв, Г. С. Биструхін. – К.: К.І.С., 2007. – 568 с.
3. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 59 (1953). – Спр. 5. – Т. 6.
4. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 63 (1953). – Спр. 1. – Т. 1.
5. ГДА СБУ. – Ф. 65. – С. 13422. – Т. 4.
6. ГДА СБУ. – Ф. 65. – С. 13422. – Т. 6.
7. Дорогами звитяги у ворожих тилах // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ [гол. ред. Юрій Данилюк]. – 1994. – № 1. – С. 118–123.
8. Єфименко В. Кадровий склад спеціального підрозділу ОУН (Б): спроба аналізу / В. Єфименко // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. Науково-документальний журнал. 1999. – № 1/2(10/11). – С. 443–456.
9. Єфименко В. Організація діяльності спецпідрозділу ОУН(Б) на західноукраїнських землях після Другої світової війни / В. Єфименко // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. Науково-документальний журнал. – 2001. – № 2(17). – С. 502–519.

10. Єфименко В. Тактика і методи роботи працівників спеціального підрозділу ОУН(Б) / В. Єфименко // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. Науково-документальний журнал. – 2000. – № 2/4(13/15). – С. 504–514.
11. Матеріали та документи Служби безпеки ОУН(Б) у 1940-х рр. / [упоряд. Лисенко Олександр, Іван Патриляк]. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. – 254 с.
12. Мудрик-Мечник С. Служба безпеки революційної ОУН у боротьбі з НКВД–НКГБ–МГБ–КГБ / С. Мудрик-Мечник. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 1994. – 128 с.
13. Разведка Судоплатова. Зафронтovaná диверсионная работа НКВД–НКГБ в 1941 – 1945 гг. // Дмитрий Веденеев, Александр Колпакиди, Сергей Чертопруд. – М.: Алгоритм, 2015. – 576.
14. Русначенко А. За Україну, проти більшовицької тоталітарної імперії СРСР: Служба безпеки ОУН / А. Русначенко // Мандрівець. – 2005. – 2(55) березень–квітень. – С. 14–20.
15. Содоль П. Українська Повстанча армія 1943–1949. Довідник другий / П. Содоль. – Нью-Йорк: Пролог, 1995. – 295 с.
16. Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–1949: Довідник перший / П. Содоль. – Нью-Йорк: Пролог, 1994. – 199 с.

REFERENCES

1. Antoniuk Ya. Diialnist sluzhby bezpeky OUN. Istoryko-kraieznavche vydannia / Ya. Antoniuk. Lutsk: Volynska knyha, 2007. – 176 s.
2. Viedienieiev D. V. Dvobii bez kompromisiv. Protyborstvo spetspidrozdiliv OUN ta radianskykh syl spetsoperatsii. 1945 – 1980-ti roky: Monohrafiia / D. V. Viedienieiev, H. S. Bystrukhin. – K.: K.I.S., 2007. – 568 s.
3. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 59 (1953). – Spr. 5. – T. 6.
4. HDA SBU. – F. 2-N. – Op. 63 (1953). – Spr. 1. – T. 1.
5. HDA SBU. – F. 65. – S. 13422. – T. 4.
6. HDA SBU. – F. 65. – S. 13422. – T. 6.
7. Dorohamy zvytyahy u vorozhykh tylakh // Z arkhiviv VUCHK–HPU–NKVD–KHB [hol. red. Yurii Danyliuk]. – 1994. – № 1. – S. 118–123.
8. Yefymenko V. Kadrovyy sklad spetsialnogo pidrozdilu OUN (B): spraba analizu / V. Yefymenko // Z arkhiviv VUCHK–HPU–NKVD–KHB. Naukovo-dokumentalnyi zhurnal. 1999. – № 1/2(10/11). – S. 443–456.
9. Yefymenko V. Orhanizatsiia diialnosti spetspidrozdilu OUN(B) na zakhidnoukrainskykh zemliakh pislia Druhoi svitovoi viiny / V. Yefymenko // Z arkhiviv VUCHK–HPU–NKVD–KHB. Naukovo-dokumentalnyi zhurnal. – 2001. – № 2(17). – S. 502–519.
10. Yefymenko V. Taktyka i metody roboty pratsivnykiv spetsialnogo pidrozdilu OUN(B) / V. Yefymenko // Z arkhiviv VUCHK–HPU–NKVD–KHB. Naukovo-dokumentalnyi zhurnal. – 2000. – № 2/4(13/15). – S. 504–514.
11. Materialy ta dokumenty Sluzhby bezpeky OUN(B) u 1940-kh rr. / [uporiad. Lysenko Oleksandr, Ivan Patryliak]. – Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2003. – 254 s.
12. Mudryk-Mechnyk S. Sluzhba bezpeky revoliutsiinoi OUN u borotbi z NKVD–NKHB–MHB–KHB / S. Mudryk-Mechnyk. – Ternopil: Redaktsiino-vydavnychiy viddil upravlinnia po presi, 1994. – 128 s.
13. Razvedka Sudoplatova. Zafrontovaiia dyversyonnaia rabota NKVD–NKHB v 1941 – 1945 hh. // Dmytryi Vedeneev, Aleksandr Kolpakidy, Serhei Chertoprud. – M.: Alhorytm, 2015. – 576.
14. Rusnachenko A. Za Ukrainu, proty bilshovytskoi totalitarnoi imperii SRSR: Sluzhba bezpeky OUN / A. Rusnachenko // Mandrivets. – 2005. – 2(55) berezen–kviten. – S. 14–20.
15. Sodal P. Ukrainska Povstancha armiiia 1943–1949. Dovidnyk druhyi / P. Sodal. – Niu-York: Proloh, 1995. – 295 s.
16. Sodal P. Ukrainska Povstancha Armiiia. 1943–1949: Dovidnyk pershyi / P. Sodal. – Niu-York: Proloh, 1994. – 199 s.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2017 р.